

KONVERGENCINĖ ŽODŽIŲ DARYBA

LIONGINAS PAŽŪSIS

1. **Konvergencinės žodžių darybos supratimas.** Visus kalbos žodžius įprasta skirstyti į dvi dideles grupes: paprastuosius (pirminius) ir darinius. Ir vieni, ir kiti yra siejami su designatais, todėl galima kalbėti apie jų reikšmės denotacinį aspektą, arba leksinę reikšmę. Tačiau nuo paprastųjų žodžių dariniai skiriasi tuo, kad jie darybiškai (t. y. formos ir turinio atžvilgiu) siejasi su kitais žodžiais, einančiais kitų designatų ženklais, ir todėl dar turi iš pačios žodžio darybos (kitaip sakant – iš struktūrinių sandų ir jų santykio) išeinančią darybos, arba struktūrinę, reikšmę (žr., pvz., Urbutis, 1978, p. 144; Кубрякова, 1980, p. 102 t.). Vedinių ir dūrinių žyminio semantikos skaidymas išskiria juos iš kitų žodžio statusą turinčių nominacijos vienetų ir suartina juos su sudėtingesniais, t. y. aukštesnės pakopos, nominacijos vienetais [Кубрякова, 1981, p. 20].

Struktūrinė reikšmė yra visai kitos prigimties negu leksinė reikšmė – tai tik apytikrė žodžio sandaros rodoma semantinė schema, tačiau ji „nėra kokia nors mokslinė abstrakcija, o toks pat realus ir visų kalbančiųjų suvokiamas dalykas, kaip ir leksinė reikšmė“ [Urbutis, 1978, p. 145]. Savo abstraktumo laipsniu ji užima tarsi tarpinę padėtį tarp leksinės ir gramatinės reikšmės: iš principo ji suprantama kaip grupinė darybos, arba struktūrinė, reikšmė, būdinga kurio nors tipo dariniams, tačiau galima kalbėti ir apie individualią, atskiram dariniui būdingą darybos, arba struktūrinę, reikšmę. Santykis tarp struktūrinės reikšmės ir leksinės reikšmės (arba reikšmių) ne visuose dariniuose yra vienodas: esama darinių, kurių leksinė reikšmė praktiškai nesiskiria nuo darybos, arba struktūrinės, reikšmės, ir esama darinių, kuriuose abi šios reikšmės nesutampa.

Žodžių daryba, kuri kalboje reiškiasi kaip procesas ir kaip to proceso rezultatas, yra viena judriausių kalbos sistemų, „ypač dėl savo atvirumo (esamos darinių serijos dažniausiai gali būti nuolat papildomos, o ir patys darybos tipai bei jų santykiavimas nėra stabilūs)“ [Urbutis, 1978, p. 32]. Pripažįstant žodžių darybos dinaminį pobūdį, reikia kartu pabrėžti, kad tai yra modeliuojamas procesas: atsiradus reikalui sudaryti naują žodį, praktiškai galima pasinaudoti tik tomis darybos, arba struktūrinės, reikšmės formavimo gali-

mybėmis, kurias teikia tai kalbai pažįstamos darybos kategorijos. Iš esmės visą žodžių darybą galima laikyti analogijos procesu (žr., pvz., Bloomfield, 1935, p. 420 t.; Дорошевский, 1973, p. 245; Urbūtis, 1978, p. 278; Кубрякова, 1980, p. 94). Analogija, kaip visų kalbančiųjų suvokiama kalbos realybe, grindžiamas tas vidinis kalbos mechanizmas, kuris reguliuoja žodžių darybos kaip sistemos funkcionavimą.

Šis mechanizmas veikia ir kalbų kontaktų sąlygomis, kai žodžių daryboje ima reikštis kitos kalbos įtaka (interferencija). Juk ta įtaka yra ne tik išorinis (ekstralingvistinis) akstinas, ji taip pat susijusi su kalbos vidinės, imanentinės raidos išgalėmis (žr. Гавранек, 1972, p. 95). Konstatuodami, kad tas ar kitas žodis yra sudarytas iš jau esamų žodžių kitos kalbos darinio pavyzdžiu, mes vienapusiškai pabrėžiame jo svetimumą, išleisdami iš akių tai, kad jo darybą lemia ir ta pati kalba, kad jis kartu yra ir jos žodžių darybos analogijos produktas. Kitos kalbos darinių pamėgdžiojimas ar kopijavimas kontaktų sąlygomis atsiranda ir yra įmanomas todėl, kad kalba turi tokių darybos, arba struktūrinės, reikšmės formavimo išgalių, kurių realizacija gali atliepti kitos kalbos darinių struktūrinę reikšmę. Jau pačios struktūrinės reikšmės tapatumas ar panašumas duoda kryptį minčiai sutapatinti dviejų kalbų darinius ir leksinės reikšmės (arba funkcinio) atžvilgiu ir taip palengvinti interlingvistinę darinių identifikaciją. Taigi interferencijos žodžių daryboje vidinė (lingvistinė) priežastis ir sąlyga – kontaktuojančių kalbų, arba interlingvistinė, žodžių darybos analogija. Jos mechanizmo veikimo esmę sudaro tos pačios ar panašios struktūrinės reikšmės darinių buvimas kontaktuojančiose kalbose ir galimybė juos plėtoti, identiškoms funkcijoms parenkanti identifikuojamos struktūrinės reikšmės darinius. Vadinasi, interferencija žodžių daryboje pasireiškia tuo, kad žodžių daryba plėtojasi ne visais jau pramintais takais, o tik tais, kuriais ji suartėja, supanašėja su kita kalba, palengvina interlingvistinę darinių identifikaciją ir duoda ekonominį efektą pareigose iš vienos kalbos į kitą. Kitaip sakant – kitos kalbos įtakoje žodžių daryba kaip procesas įgauna nuo kitos kalbos priklausomą – konvergencijos – kryptį. Todėl tokią žodžių darybą, kuri remiasi interlingvistine žodžių darybos, arba struktūrinės, reikšmės analogija, vadinsime konvergencine, o darinį (ar jo leksinį-semantinį variantą), kuris yra atsiradęs interlingvistinės žodžių darybos, arba struktūrinės, reikšmės analogijos pagrindu (genetinis supratimas), arba kuris funkcionuoja, yra suvokiamas kaip interlingvistinės žodžių darybos, arba struktūrinės reikšmės, analogijos produktas (funkcinis supratimas) – konvergenciniu dariniu.

Konvergencinės žodžių darybos akstinių esama įvairių, tačiau iš esmės jie yra tie patys, kurie žodžių darybą veikia ir kalbos imanentinės (normalios) raidos sąlygomis. Svarbiausias išorinis (ekstralingvistinis) akstinas – tai pakitimai, nauji reiškiniai tiek pačioje tikrovėje, tiek ir išaugusiame tikro-

vės pažinime. Staiga iškilus reikalui užkamšyti leksikos spragas, natūralu, kad dvikalbio mintis visų pirma krypsta į tai, kaip tie reiškiniai įvardijami kitoje kalboje. Darinio atveju, jei įmanoma, jis gali pasinaudoti konvergencine žodžių daryba ir naujus reiškinius bei naujas sąvokas pavadinti iš jau esamų kitų žodžių sudarytais konvergenciniais naujadarais. Vadinasi, kalbų kontaktų sąlygomis konvergencinė žodžių daryba yra vienas iš natūralių ir ekonomiškų tikrovės reiškinių nominacijos (įvardijimo) būdų ir žodyno papildymo šaltinių.

Vidiniai akstinai į pirmąjį planą iškyla tada, kai konvergencinių darinių pasirodymas nėra tiesiogiai susijęs su išorinėmis kalbos funkcionavimo sąlygomis, o yra sąlygojamas kalbos pačios struktūros. Iš būdingesnių atvejų čia galima paminėti univerciją, arba sudėtinio pavadinimo keitimą vienu žodžiu, aiškaus darinio įvedimą vietoj miglotos darybos ar darybiškai visai neskaidomo žodžio, pirmenybės teikimą produktyvių tipų dariniams (kalbos ekonomijos bei jos sistemingumo plėtojimo sumetimais). Be to, turint galvoje, kad žodžių daryba sudaro bazę, leidžiančią vienas sintaksines konstrukcijas nesunkiai transformuoti į kitas, sintaksę bei jos poreikius taip pat galima laikyti svarbiu konvergencinės žodžių darybos skatinamuoju veiksmu ir minėti kartu su kitais konvergencinės žodžių darybos vidiniais akstiniais.

Visus minėtus konvergencinės žodžių darybos skatinamuosius veiksmus vienija tos pačios krypties varomoji jėga – dvikalbio siekimas išlyginti darinių struktūrinės reikšmės ir jų funkcijos santykį kitos kalbos darinių atžvilgiu ir taip palengvinti interlingvistinę darinių identifikaciją. Tokios žodžių darybos intensyvumas priklauso tiek nuo abiejų kontaktuojančių kalbų žodžių darybos panašumo, tiek nuo kalbų kontaktų situacijoje veikiančių psichologinių bei socialinių faktorių.

2. Konvergencinė žodžių daryba ir vertimas. Iki šiol daugiausia tyrinėtojų dėmesio yra susilaukę konvergenciniai naujadarai, paprastai vadinami kalkėmis (iš prancūzų k. *calque*). Aiškinant jų atsiradimo mechanizmą, lingvistinėje literatūroje jau seniai įprasta vienaip ar kitaip jį tapatinti su vertimu. Daugelis kalbininkų kalkes tiesiog laiko kitos kalbos darinių (ir kitų sudėtinųjų nominacijos vienetų) pažodiniiais ar pamorfeminiais vertimais. „Žodžiai ir posakiai, kai svetimų kalbos pavyzdys verčiamas dalimis savosios kalbos priemonėmis“ [Reformatskis, 1963, p. 114] – toks, pavyzdžiui, arba panašus vadinamųjų kalkių apibrėžimas jau dešimtmečiais keliauja iš vienos bendrosios kalbotyros knygos į kitą, neretai tapdamas ir specialių tyrinėjimų teoriniu pagrindu (plačiau apie tai žr., pvz., Ефремов, 1974). Kad tokia pažiūra, paveldėta iš ankstesnio kalbotyros raidos periodo, yra gaji ir šiandien, nesunku įsitikinti pasidomėjus, kaip kalkiavimas (t. y. kalkių sudarymas) apibūdinamas naujaušiuose kalbotyros įvado kurso vadovėliuose, išleistuose mūsų šalyje (pvz., Golovinas, 1982, p. 72–73; Мечковская, 1983, p. 309) ir

užsienyje (pvz., Einführung, 1980, p. 182; Lyons, 1981, p. 309). Galiausiai vertimą, kaip konvergencinių naujadarų atsiradimo būdą nusakanti žodį, kalbininkai yra įteisinę kai kurių kalbų lingvistinėje terminijoje: prancūzų *calque* atitinka, pavyzdžiui, anglų *loan translation*, vokiečių *Lehnübersetzung*. Ir lietuvių kalbotyroje pastaraisiais metais kalkė vis dažniau užleidžia vietą terminui *vertinys* (žr., pvz., Jakaitienė, 1980, p. 82; Pupkis, 1980, p. 108; Palionis, 1985, p. 206–208; Paulauskienė, Tarvydaitė, 1986, p. 16).

Mintį, kad konvergenciniai naujadarai atsiranda verčiant dalimis kitų kalbų darinius, suformavo konkrečios istorinės kalbos mokslo raidos sąlygos. „Kalkės paprastai atsiranda iš knygų, tai dažniausiai būna vertėjų darbas“, – rašė A. Reformatskis [1963, p. 114]. Iš tikrųjų kalkės, kurios pirmiausia patraukė kalbininkų dėmesį ir tapo lingvistinės analizės objektu, daugiausia buvo imamos iš raštų, ypač verstų iš senųjų klasikinių kalbų (pvz., vokiečių *Halbinsel* iš lotynų *paeninsula* „pusiasalis“), ir tik vėliau jos buvo pastebėtos ir kitose kalbų kontaktų situacijose. Kalkiavimas, kaip vienas iš tiesioginio, arba pažodinio, vertimo būdų, minimas ir lingvistinės vertimo teorijos kūrėjų darbuose (žr., pvz., Вине, Дарбельне, 1978, p. 159). Antra vertus, reikia prisiminti, kad tradicinėje kalbotyroje sudėtinės darinio morfologinės struktūros dalys buvo sykiu laikomos ir tais struktūriniais sandais, iš kurių sudaromas darinys (apie morfeminės ir darybos analizės skirtumą žr., pvz., Urbutis, 1978, p. 56). Atsitraukimas nuo siauro, grynai morfologinio požiūrio ir perėjimas prie tokio žodžių darybos supratimo, kuris grindžiamas žodžio darymu kito žodžio (ar žodžių) pamatu, buvo lėtas ir laipsniškas. Beje, deskriptyvinė (struktūrinė) lingvistika, pakėlus morformą į pagrindinio ir vienintelio lingvistinės analizės vieneto rangą, taip pat nesugriovė tradicinės pažiūros į žodžių darybą. Todėl vienintelė ryškesnė pataisa, kurią ji įnešė į kalkių sudarymo traktavimą, buvo ta, kad vertimo vienetu buvo pripažinta morfema ir vis dažniau imta rašyti apie kalkiavimą kaip apie vertimą pamorfemiu. Trumpai sakant, kol žodžių darybos analizė nebuvo aiškiau atsiskyrusi nuo morfeminės analizės, nesikeitė ir darinių kalkiavimo teoriniai pagrindai (žr., pvz., Ефремов, 1974, p. 86–98).

Iš tiesų dalis kalkių, ypač vadinamos tikrosiomis, tiksliosiomis arba adekvacijosiomis, nuosekliai atliepia kitos kalbos darinių morfeminę struktūrą ir sudaro pamorfeminio vertimo iliuziją (pvz., *išimtis* iš vokiečių *Ausnahme*, *visureigis* iš rusų *вездеход*), tačiau tai dar nėra įrodymas, kad naujų žodžių sudarymas kitos kalbos darinių pavyzdžiu remiasi pamorfeminiu vertimu ir mechanišku „išverstų“ morformų sudėjimu, t. y. iš esmės skiriasi nuo žodžių darybos, vykstančios normaliomis kalbos raidos sąlygomis. Tokios išvados neleidžia daryti patys šio proceso rezultatai: juk tokias kalkes galima laikyti tos pačios kalbos žodžių darybos sistemos realizacijomis. Ne veltui kai kurie kalkių tyrinėtojai pripažįsta, kad bene sunkiausias darbas – jas

surasti (žr., pvz., Королева, 1979, p. 64). Žinoma, jas galima analizuoti morfemiškai ir įrodinėti jų morfologinį panašumą su kitos kalbos dariniais, tačiau jų atsiradimą traktuoti kitaip, t. y. ne kaip žodžių darybos aktą, o kaip pamorfeminį vertimą, nėra pagrindo.

Nepagrįstas yra ir vertimo, ir kalkiavimo tikslų tapatinimas (plg., pvz., Сереева, 1979, p. 75). Pagrindinis kiekvieno vertimo tikslas, anot V. Doroševskio, yra „transponuoti vieno kalbos kodo ženklus kito kalbos kodo ženklaais pagal jų santykį su designatais“ [Дорошевский, 1973, p. 247]. Versdamas kitos kalbos darinį pamorfemiui, vertėjas toli garžu ne visada gali pasiekti nurodytą tikslą: daugeliu atvejų toks vertinys tėra „tuščias“, tik darybos, arba struktūrinę, reikšmę turintis žodis (pvz., *išimtis* „tai, kas išimta“, *visur-eigis* „tai, kas visur eina“). Apie jo, kaip ir kitų naujadarų, tikrosios leksinės reikšmės pažinimą galima kalbėti tik tada, kai žinoma, kas yra jo designatas. Vienakalbiui, negalinčiam identifikuoti vertinio su kitos kalbos tos pačios ar panašios struktūrinės reikšmės dariniu ir taip atpažinti jo leksinės reikšmės, jis gali ir likti jam mįsle. Taigi kalkiavimo siejimas su vertimu iškreipia šio kalbos reiškinio tikrąją esmę.

Žinoma, negalima teigti, kad visi kalbininkai, iki šiol rašę apie vadinamąsias kalkes, arba leksinius vertinius, būtinai jų atsiradimą sieja su vertimu. Tiesą sakant, daugelis šito intuityviai vengia. Pavyzdžiui, U. Weinreichas, savo klasikinėje, dabartinės kalbų kontaktų teorijos pamatus padėjusioje monografijoje aprašydamas tikrąsias kalkes (angl. *loan translations*, pažodžiui „skoliniai vertimai“), nurodo, kad jose „modelis yra reprodukuojamas tiksliai, elementas po elemento“ [Weinreich, (1953) 1968, p. 51]. E. Haugenas, kitas plačiai cituojamas kalbų kontaktų tyrinėtojas, tvirtina, kad jose „svetimos morfemos yra ištiesai pakeistos savos kalbos morfemomis“, o „šis pakeitimas paprastai yra gana mechaniškas ir nėra tikras vertimas“ [Haugen, (1953) 1969, p. 390]. Jo nuomone, prancūzų kalbos žodis *calque* „kopija“ geriau nusako šio proceso rezultatą, todėl kitame savo darbe kalkes jis dar vadina „morfeminėmis kopijomis“ [Haugen, 1956, p. 762]. Šie ir panašūs mėginimai (žr. dar, pvz., Жлуктенко, 1974, p. 143–152; Глемжене, 1976) atsieti kalkių atsiradimą nuo vertimo ir apibūdinti jį kitais žodžiais (pvz., kopijavimas, pakeitimas, substitucija, reprodukcija) iš esmės nekeičia jo supratimo: kol operuojama morfemos terminu ir remiamasi morfemine kalkių ir jų modelių analize, jų traktavimas iš žodžių darybos pozicijų iš principo lieka nuošaly.

3. Konvergencinė žodžių daryba ir skolinimas. Vienaip ar kitaip neigiant kalkiavimą kaip vertimo rūšį, dažnai mėginama sykiu jį sieti su skolinimu. Apie tai akivaizdžiai byloja jau minėti kalkės terminai kitose kalbose, pvz., vokiečių kalboje *Lehnübersetzung* (žr., pvz., Betz, 1949), anglų kalboje *loan translation* (žr., pvz., Weinreich, (1953) 1968, p. 51). O štai tipiškas tokio dvi-

lypio kalkių traktavimo pavyzdys: „Čia importuojamas tik bendras dūrinio ar vedinio modelis (angl. *pattern*), žinoma, kartu su jo reikšme, bet svetimos morfemos yra ištiesai pakeistos savos kalbos morfemomis“ [Haugen, (1953) 1969, p. 390]. Taigi, apibūdinant kalkes kaip skolinių rūšį, iškyla esminis klausimas – kas gi šiuo atveju skolinama, importuojama iš kitos kalbos?

Atsakoma į šį klausimą nevienodai. Tas pats E. Haugenas jau kitame savo monografijos puslapyje pabrėžia, kad kalkės importuoja tik „morfeminę struktūrą“ (angl. *morphemic shape*). Kiti kalkių tyrinėtojai, visiškai atsiskaitantys tapatinti jų atsiradimą su vertimu, akcentuoja „kopijuojamo pavyzdžio struktūros ir semantikos išlaikymą“ [Ярцева, 1969, p. 21], nurodo, kad skolinama „struktūra arba vidinė forma“ [Семчи́нский, 1974, p. 180], arba iškelia „atitinkamos reikšmės skolinimą“ [Наркевич, 1973]. Netgi L. P. Jefremovas, traktuodamas leksinį kalkiavimą kaip dvipusį – vertimu ir žodžių daryba besiremiantį – reiškinių ir atkakliai įrodinėdamas, kad leksinių kalkių jokiū būdu negalima vadinti skoliniais, vis dėlto mini „motyvacijos principo skolinimą“ [Ефремов, 1974, p. 181]. Kaip matome, kalbininkai vartoja daugiareikšmius, prieštaringai suvokiamus terminus (modelis, struktūra, vidinė forma, motyvacija) ir neįmanoma patikslinti jų turinio. Todėl pažiūrėkime į šią atsakymų įvairovę iš žodžių darybos teorijos pozicijų ir tarkime, kad čia kalbama apie dviejų dalykų – darinio struktūrinės ir tikrosios (leksinės) reikšmės – skolinimą.

Iš tikrųjų, lyginant leksines kalkes ir jų modelius (t. y. kitos kalbos darinius, su kuriais siejamas jų atsiradimas), išryškėja du jų tapatumo arba panašumo požymiai – identišką leksinę reikšmę atliepia ta pati arba panaši struktūrinė reikšmė. Šiuos du požymius, atrodo, ir būtų galima laikyti paskolintais (importuotais, perkeltais) iš kitos kalbos. Tai atitinka E. Haugeno postuluojamą skolinių teorijos principą: tai, kas panašu ar tapatu, yra skolina (importuota) [Haugen, (1953) 1969, p. 388]. Tačiau leksinės kalkės, turinčios naujadaro forma, struktūrinė reikšmė yra tos pačios kalbos žodžių darybos sistemos realizacija, o jos leksinė reikšmė taip pat nėra importuojamas dalykas: norimas reikšti dalykas (designatas) visada jau turi egzistuoti pačioje tikrovėje ir jos pažinime, jo savintis negali jokia kalba. Be to, pripažinti minėtą principą reiškia apskritai neigti kalbos imanentinės (normalios) raidos išgales, jos vidinį, iš prigimties būdingą aktyvumą. B. Havranekas, rašydamas apie kalbų mišimą, ne veltui kalbų kontaktų tyrinėtojus įspėja, kad „tie, kurie į svetimų kalbų įtaką žiūri tik kaip į išorinę motyvaciją, visiškai skirtingą nuo imanentinės raidos ir netgi jai priešingą, supaprastintai suvokia pačią dalyko esmę“ [Гавра́нек, 1972, p. 95].

Vadinasi, pripažindami žodžių darybos sistemos judrumą ir kitos kalbos įtakos nelaikydami tos sistemos funkcionavimo priešybę, leksinių kalkių atsiradimą mes turime traktuoti kaip tos pačios kalbos žodžių darybos proce-

są, kalbų kontaktų sąlygomis įgaunantį konvergencinės raidos kryptį. Toks požiūris įgalina mus ne tik išvengti minėtų prieštaravimų, bet ir apskritai plačiau bei išsamiau suvokti aptariamojo lingvistinio reiškinio esmę, nuosekliau paaiškinti ir tas leksines kalkes, kurios, remiantis kitais, ligšioliniais analizės principais, faktiškai likdavo už šios naujadarų kategorijos ribų. Būtent jas, rodos, reiktų bent trumpai aptarti atskirai, akivaizdžiai parodant čia iškeliama naujo požiūrio privalumus.

4. Konvergenciniai dariniai kaip struktūrinės reikšmės interlingvistinės analogijos rezultatai. Leksinių kalkių tyrinėtojai negalėjo nepastebėti, kad toli gražu ne kiekvieną iš jų galima laikyti tikslia kitos kalbos darinio (t. y. modelio) morfeminės sandaros kopija (reprodukcija, tiksliau morfeminiu vertimu). U. Veinreichas, remdamasis visų pirma V. Beco darbais [Betz, 1939; 1949], savo monografijoje šalia tikslųjų kalkių (angl. *loan translations proper*) dar nurodo ir tokias (angl. *loan renditions*, vok. *Lehnübertragungen*), „kuriose sudėtinis modelis reprodukcijai duoda tik bendro pobūdžio užuominą“ [Weinreich, (1953) 1968, p. 51]. E. Haugenas, atsižvelgdamas į kalkių ir jų modelių morfeminės sandaros tapatumą ar netapatumą, taip pat klasifikuoja jas į tiksliąsias (angl. *literal*) ir apytiksles (angl. *approximate*) [Haugen (1953) 1969, p. 402]. Apskritai specialesniuose darbuose dažnai minimi tikslaus (adekvataus) ir netikslaus (apytikslis, laisvo, neadekvataus) kalkiavimo būdai ir atitinkamai skiriamos dvi kalkių rūšys.

Vadinamojo netikslaus (laisvo) kalkiavimo atvejai lingvistinėje literatūroje paprastai nurodomi tada, kai 1) kalkė nesutampa su modeliu pagal darybos būdą, pvz., vok. *Vaterland* „tėvynė“ (dūrinys) < lot. *patria* (vedinys); 2) kalkė nesutampa su modeliu reikšminių elementų (morfemų) skaičiumi, pvz., rus. *небо-скрѣб* „dangoraižis“ < angl. *sky-scraper*; 3) kalkė nesutampa su modeliu reikšminių elementų (morfemų) seka, pvz., pranc. *gratte-ciel* „dangoraižis“ (pažodžiui „raižantis dangų“) < angl. *skyscraper*; 4) kalkė yra dūrinys, o jos modelis – žodžių junginys (arba atvirkščiai), pvz., vok. *Lebenslauf* „biografija“ < lot. *curriculum vitae*; 5) kalkė netiksliai atliepia modelio (paprastai dūrinio) pamatinių žodžių reikšmę, pvz., vok. *Wolkenkratzer* „dangoraižis“ < angl. *skyscraper* (plg. vok. *Wolken* „debesys“ ir angl. *sky* „dangus“). L. P. Jefremovui atrodo, kad apie netikslų kalkiavimą galima kalbėti tik tada, kai „tarp kalkės ir kalkiuojamojo objekto įžiūrimi struktūriniai-derivaciniai skirtumai (pavyzdžiui, kai ji yra atsiradusi kitokiu darybos būdu negu kalkiuojamasis objektas)“, o šiaip netiksliai kalkiuojamųjų objektų motyvacijos reprodukcija rodo, kad skirtini dar du kalkiavimo būdai, kuriuos jis vadina kartojančiu (rus. *повторяющий*), pvz., rus. *дневник* „dienoraštis“ < pranc. *journal*, ir varijuojančiu (rus. *варьирующий*), pvz., vok. *Halbinsel* „pusiasalis“ < lot. *paeninsula* (plg. vok. *Halb* „pusė“ ir lot. *paene* „beveik“) [Ефремов, 1974, p. 104t.]. Panagrinėkime visus nuro-

dytus netikslaus (laisvo) kalkiavimo atvejus iš žodžių darybos pozicijų, t. y. iš principo skirdami žodžių darybos analizę nuo morfeminės analizės.

4.1. Pirmuoju atveju iškyla reikalas paaiškinti, kuo grindžiama skirtingo darybos būdo darinių interlingvistinė identifikacija. Jeigu tokie dariniai, kaip vok. *Vaterland* „tėvynė“ ir lot. *patria*, nesutampa darybos formos atžvilgiu, belieka išsiaiškinti, ar jų interlingvistinė identifikacija nesiremia darybos, arba struktūrinės, reikšmės analogija. Prielaida, kad tokios pat arba bent artimos struktūrinės reikšmės gali būti ir skirtingų darybos būdų dariniai, atrodo, neprieštaruja dabartinei žodžių darybos teorijai. Žodžių darybos specialistai pripažįsta, kad vedinio formantas „savo funkcija tarsi priartėja prie dūrinio sando“ [Urbutis, 1978, p. 159]. Dūrinio struktūrinei reikšmei, aišku, yra būdingas didesnis konkretumas negu vedinio struktūrinei reikšmei, tačiau tas skirtumas, rodos, nekluduoja jų identifikacijai. Pavyzdžiui, vok. *Vaterland* ir lot. *patria* galima priskirti tai pačiai vietų pavadinimų kategorijai, o jų struktūrinę reikšmę galima nusakyti vienodai: „vieta, susijusi su tuo, kas pasakyta bendru pamatiniu žodžiu *tėvas*“.

Vieno ar kito darybos būdo pasirinkimas konvergenciniams naujadarams priklauso nuo kontaktuojančių kalbų žodžių darybos specifikos, nuo atskirų darybos būdų lyginamojo svorio tos ar kitos kalbos žodžių darybos sistemoje. Pavyzdžiui, lietuvių kalboje, palyginti su rusų, vokiečių ar anglų kalbomis, dūryba (kompozicija) yra menkiausiai išplėtotą, todėl didesnė tikimybė, kad konvergencinėje žodžių daryboje tų kalbų dūrinys čia bus atliepiamas vediniu, o ne atvirksčiai. Tai patvirtina dabartinėje lietuvių kalboje per kontaktus su rusų kalba atsiradę konvergenciniai naujadarai *šuoliškumas* < *скачкообразность*, *gyvulininkas* < *скотовод*, *vamzdynas* < *трубопровод* (žr. Ам-бразас, 1969, p. 159). Senoji Amerikos lietuvių karta, nusiziūrėdama į anglų kalbos dūrinis ar žodžių junginius, pasidarė analogiškos struktūrinės reikšmės priesaginių vietos pavadinimų, pvz.: *blėkinė* „skardos dirbtuvė“ < angl. *tinworks*, *dratinė* „vielos dirbtuvė“ < angl. *wireworks*, *saldaininė* „saldainių parduotuvė“ < angl. *candy store*, *šermeninė* „speciali patalpa šermenims“ < angl. *funeral home*. Anglų kalbos *back street* (darybiškai: „užpakalinė gatvė“) pavyzdžiu atsirado priešdėlinis vedinys *užgatvė* „nuošali gatvė“. Žinomas ir vienas kitas atvejis, kai anglų kalbos vedinys išeivių kalboje yra atliepiamas panašios struktūrinės reikšmės dūriniumi, pvz., *pelnagrobys* „kas vaikosi pelno“ < angl. *profiteer* (darybiškai: „aktyvus veikėjas (su pašaipu), susijęs su tuo, kas pasakyta pamatiniu žodžiu *profit* „pelnas“).

4.2. Skirtingo žodžių darybos būdo pasirinkimas konverguojančioje kalboje taip pat dažniausiai lemia ir kalkės bei jos modelio nesutapimą reikšminių elementų (morfemų) skaičiumi. Pavyzdžiui, tie, kas rusų kalbos žodyje *небо-скрепё* išžiūri dvi morfemas, o jo angliškame modelyje *sky-scrap-er* tris morfemas, rodos, turėtų pastebėti, kad pirmasis yra atsiradęs kompozi-

cijos-paradigm(iz)acijos, o antrasis – kompozicijos-sufiksacijos būdu. Bet dėl tokio nesutapimo visai nenukenčia jų interlingvistinė identifikacija struktūrinės reikšmės atžvilgiu. Leksinės kalkės ir jos modelio morfeminio skaidymo rezultatai gali nesutapti su jų darybiško skaidymo rezultatais, tačiau, paisant tik jų struktūrinės reikšmės analogijos, apie kokį nors „netikslumą“ čia nėra prasmės ir kalbėti.

Aptariamojo „netikslaus“ kalkiavimo tipo pavyzdžių apstu ir Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje (pvz., *taikdarys* < angl. *peacemaker*, *ilgamiegis* < < angl. *long sleeper*), bet čia bene ryškiausiai iškyla kitų dviejų žodžių darybos būdų – paradigm(iz)acijos ir sufiksacijos – interlingvistinis ryšys.

Kaip žinoma, žodžių daryba nebūtinai turi būti susijusi su kamieno apimties keitimu ir išeiti už kamieno ribų. Dabartinėje anglų kalboje yra gana daug darinių, atsiradusių analitinėms kalboms ypač būdingu darybos būdu, vadinamu konversija (angl. *conversion*). Tokios darybos esmę sudaro vienos kalbos dalies žodžių pavertimas kitos kalbos dalies žodžiais be jokių darybos afiksų, pvz.: *fish* „žuvis“ → *fish* „žuvauti“, *lie* „meluoti“ → *lie* „melas“, *calm* „ramus“ → *calm* „raminti(s)“ (žr. Quirk et al., 1972, p. 1009t.). Aprašydami tokius darinius, žodžių darybos specialistai neretai operuoja nulinės morfemos (angl. *zero-morpheme*) terminu, o tokį žodžių darybos būdą vadina nuline derivacija (žr., pvz., Marchand, 1969, p. 358t.). Manoma, kad ir lietuvių kalbos vadinamieji galūnių (paradigminiai) vediniai (pvz., *kalba*, *švara*) galėtų būti analizuojami kaip turį nulines priesagas (žr. Girdenis, Žulys, 1973, p. 212). Nulinių morfemų išskyrimas, ypač žodžių daryboje, iki šiol kalbotyroje lieka problemišku dalyku (žr., pvz., Иванова, 1971, 1973; Urbutis, 1978, p. 284 t.).

Kadangi ir anglų, ir lietuvių kalboje yra tokių vienamorfemį kamieną turinčių vedinių, jie taip pat patenka į interlingvistinės identifikacijos sferą ir dalyvauja konvergencinėje žodžių daryboje išeivių kalboje. Tačiau retai kada konversijos būdu atsiradęs anglų kalbos modelis atliepiamas lietuvių kalbos galūniniu (paradigminiu) vediniu, pvz., *stūmis* „diapozityvas, slaidas, skaidrė“ < angl. *slide* (plg. *slide* „slysti, slinkti; stumti“). Daug dažniau konvergenciniai vediniai išeivių kalboje rodo paradigm(iz)acijos interlingvistinį ryšį su sufiksacija, nes abu darybos būdai anglų ir lietuvių kalbose yra nevienodai išsiplėtoję. Lietuvių kalbos galūniniai vediniai daugiausia randasi anglų kalbos priesaginių daiktavardžių pavyzdžiu, pvz.: *judis* // *jūdis* „kino filmas, kinas“ < angl. *movie* (plg. *move* „judėti“), *šnekis* „garsinis kino filmas“ < < angl. *talkie* (plg. *talk* „šnekėti“), *skaidrė* „diapozityvas“ < angl. *transparency* (plg. *transparent* „skaidrus, permatomas“). Ir atvirkščiai – anglų kalbos veiksmažodžiai, konversijos ryšiais susiję su daiktavardžiais, neretai tampa lietuvių kalbos priesaginių veiksmažodžių konvergencinės darybos modeliais, pvz.: *lėsuoti* „kainuoti, kaštuoti“ < angl. *cost* (plg. *cost* „lėšos,

kaštai“), *kandidatuoti* „būti kandidatu“ < angl. *candidate* (plg. *candidate* „kandidatas“), *paroduoti* „eksponuoti, rodyti parodoje“ < angl. *exhibit* (plg. *exhibit* „paroda“), *saulinti* „leisti saulei paveikti“ < angl. *sun* (plg. *sun* „saulė“). Taigi, žiūrint į tokius konvergencinius darinius kaip į struktūrinės reikšmės interlingvistinės analogijos rezultata, nėra reikalo nei jų išskirti, nei imtis sudėtingo morfeminio skaidymo, pasitelkiant nulinės morfemos sąvoką.

4.3. Konvergenciniai dariniai nebūtinai turi sutapti su modeliais ir reikšminių elementų (morfemų) seka. Kad toks nesutapimas nėra kliūtis jų interlingvistinei identifikacijai struktūrinės reikšmės atžvilgiu, ypač akivaizdžiai rodo Šiaurės Amerikos lietuvių kalbos pavyzdžiai. Dalykas tas, kad dabartinėje anglų kalboje apstu vadinamųjų frazinių veiksmažodžių (angl. *phrasal verbs*), t. y. veiksmažodžių, kurie su postpoziciniais prielinksniniais ar priešveiksmniais žodžiais sudaro semantinius vienetus (apie juos plačiau žr., pvz., Quirk et al., 1972, p. 811t.), kurie funkciniu atžvilgiu dažnai atliepia lietuvių kalbos priešdėlinius veiksmažodžius. Todėl visiškai natūralu, kad šių dvejų kalbų kontaktų sąlygomis išsivijų kalboje atsiranda konvergencinių priešdėlinių veiksmažodžių, kurių modeliais laikytini anglų kalbos fraziniai veiksmažodžiai, pvz.: *išbalsuoti* „atstatyti, atleisti balsavimu“ < angl. *vote out*, *išdirbti* „parengti, sukurti (planą, taisyklės ir pan.)“ < angl. *work out*, *išnešti* „priimti, patvirtinti (sprendimą, nutarimą ir pan.)“ < angl. *carry out*, *išpildyti* „užpildyti (formą, anketą, kortelę ir pan.)“ < angl. *fill out*, *išvarvėti* „(apie paslaptis) paaiškėti“ < angl. *leak out*, *įbėgti* „staiga susidurti“ < angl. *run into*. Tiesa, nurodyti priešdėliniai veiksmažodžiai nėra nauji dariniai, o tik nauji jau pažįstamų darinių leksiniai-semantiniai variantai, tačiau tai neprieštarauja čia aprašomam konvergencinių darinių supratimui (žr. § 1). Kadangi visiškai neįmanoma kiekvienu konkrečiu atveju objektyviai nustatyti, ar darinys atsimenamas ištaisai, kaip leksikos vienetas, ar pakartotinai pasidaromas (žr., pvz., Мешков, 1976, p. 7t.; Urbūtis, 1978, p. 51), konvergencinės žodžių darybos apraše netikslinga stengtis išvesti griežtą ribą tarp reprodukcijos ir produkcijos, tarp naują funkciją įgijusių nuolat atkuriamų ir visų likusių darinių.

4.4. Dūrinį (sudurtinį žodį) ne visada lengva skirti nuo žodžių junginio. Ypač tai sunku padaryti analitinėje kalboje, kokia yra anglų kalba (žr., pvz., Marchand, 1969, p. 11t.; Мешков, 1976, p. 172t.), kur dūrinio sandai paprastai neturi morfologinio sudūrimo požymių, t. y. savo forma sutampa su savarankiškais žodžiais. Ypač daug karštų diskusijų lingvistinėje literatūroje yra sukėlę vadinamieji *stone wall* (daiktavardis + daiktavardis) tipo junginiai. Pavyzdžiui, Maskvos universiteto anglistai, sekdami A. I. Smirnitkiu, traktuoja juos kaip nepatvaraus tipo sudurtinius žodžius (žr., pvz., Теп-Минасова, 1980, p. 30t.). Nors lietuvių kalboje formalus dūrinių ir atitin-

kamų žodžių junginių skyrimas nėra problema, ir čia tarp jų galima įžiūrėti paralelizmą, ypač semantinėje plotmėje, pvz., plg. *jūrvejės* ir *jūros vėjas* | *jūrinis vėjas*.

Kadangi iš visų darinių su žodžių junginiais glaudžiausiai yra susiję dūriniai, nieko nuostabaus, kad kalbų kontaktų sąlygomis žodžių junginiai ir tokios pat ar panašios struktūrinės reikšmės dūriniai neretai patenka į interlingvistinės identifikacijos sferą. Taigi, aprašydamas konvergencinius dūrinis išieivų kalboje, griežtai neskirstau jų modelių į dūrinius ir žodžių junginius (kitai sakant, nepaisau, ar jie rašomi vienu žodžiu, ar dviem atskirais žodžiais su brūkšneliu), pvz., plg. *erdvėlaivis* „kosminis laivas“ < angl. *spaceship* ir *garsajuostė* „garso įrašymo (magnetofono) juosta“ < angl. *sound tape*, *baltakalnieriai* „įstaigų darbuotojai“ < angl. *white-collar* ir *antrarankis* „pagalbinis darbininkas, pagalbininkas“ < angl. *second hand*. Kita vertus, dėl to, kad žodžių dūryba lietuvių kalboje yra palyginti ribota, pasitaiko atvejų, kai anglų kalbos dūriniai atliepiami lietuvių kalbos žodžių junginiais, pvz.: *knygų parduotuvė* | *pardavykla* „knygynas“ < angl. *bookstore*, *pušies obuolys* „ananasas“ < angl. *pineapple*, *ratukų kėdė* „invalido kėdė su ratais“ < angl. *wheelchair*. Tas pats anglų kalbos dūrinys gali būti modeliu analogiškam konvergenciniam dūriniui ir žodžių junginiui lietuvių išieivų kalboje, pvz., *erdvėlaivis* | *erdvės laivas* „kosminis laivas“ < angl. *spaceship*.

Be to, reikia pridurti, kad visai galimi atvejai, kai net ir konvergenciniai vediniai gali atsirasti kitos kalbos žodžių junginių struktūrinės reikšmės analogijos pagrindu (pavyzdžių žr. 4.1.).

4.5. Galiausiai tradicinis požiūris į kalkiavimą kaip į kitos kalbos darinių mechanišką kopijavimą susiduria su pamatinių žodžių reikšmės interlingvistinės identifikacijos problema. Klasikiniais pavyzdžiais, iliustruojančiais kalkės ir jos modelio pamatinių žodžių semantinį nesutapimą, laikomi vok. *Halbinsel* „pusiasalis“ < lot. *paeninsula* (plg. vok. *Halb* „pusė“ ir lot. *paene* „beveik“) ir vok. *Wolkenkratzer* „dangoraižis“ < angl. *skyscraper* (plg. vok. *Wolken* „debesys“ ir angl. *sky* „dangus“). Tokios kalkės apskritai nėra dažnos (bent jau artimiau giminiškų kalbų kontaktų sąlygomis), tačiau jos prieštarauja tradiciniam kalkių supratimui ir todėl, rodos, iš principo turėtų būti atmetamos. Įdomu, kad kalkių aprašuose paprastai labiau pasikliaujama lingvistine intuicija ir nedrįstama taip elgtis (žr., pvz., Weinreich, (1953) 1968, p. 51; Haugen, (1953) 1969, p. 402; Едфемов, 1974, p. 106–107).

Varijavimas, parenkant dūrinio pamatinius žodžius, apskritai nėra laikytinas kokių nors nenormalių reiškinių ir nebūtinai turi būti siejamas su dūrinio struktūrinės reikšmės kitimu, pvz., plg. *kryžkelė* ir *skerskelė*, *lygsvara* ir *pusiausvyra*, *vidurnaktis* ir *pusiaunaktis*. Todėl visai natūralu, kad tokie dubletai pasitaiko ir konvergencinėje žodžių daryboje, pvz., *vandenkritis* ir *vanden-*

puolis „krioklys“ < angl. *waterfall*, *teisdarys* ir *įstatymdarys*. „įstatymų leidėjas“ < angl. *lawmaker*.

Pirmuoju klasikiniu atveju, būtent vok. *Halbinsel* „pusiasalis“ < lot. *paeninsula*, apie netikslų, arba varijuojantį, kalkiavimo būdą iškyla reikalas kalbėti tik todėl, kad tų dūrinių pamato pirmieji sandai remiasi žodžiais, nesutampančiais kalbos dalies atžvilgiu: tikslų, arba kartojantį, kalkiavimo būdą, girdi, turėtų reprezentuoti dūriny *Fastinsel* (plg. vok. *fast* „beveik“) [Ефремов, 1974, p. 108]. Tačiau pamatinio žodžio priklausymas tai ar kitai kalbos daliai nėra kliūtis vok. *Halbinsel* ir lot. *paeninsula* struktūrinės reikšmės interlingvistinei identifikacijai. Juk daiktavardis *Halb* „pusė“, tapęs dūrinio sandu, neturi formaliai išreikštų sintaksinių santykių su kitu sandu ir nurodo tik dalinį panašumą su tuo, kas pasakyta žodžiu *Insel*. Kad pamatinio žodžio kalbos dalies vienybės reikalavimas nėra būtinas konvergencinėje daryboje, aiškiai matyti ir iš šių dviejų JAV lietuvių kalbos pavyzdžių: *čia-gimis* „gimęs toje šalyje, kur gyvena“ < angl. *native-born* ir *sveturgimis* „kitoje šalyje, svetur gimęs“ < angl. *foreign-born*. Anglų kalbos dūrinių pamato pirmieji sandai, atliekantys čia adverbialinę funkciją (plg. Мемков, 1976, p. 237), iš tikrųjų remiasi žodžiais, kurie paprastai vartojami kaip būdvardžiai (plg. angl. *native* ir liet. *vietinis*, *gimtas*; angl. *foreign* ir liet. *svetimas*, *užsieninis*). Konvergenciniuose dūriniuose jie atliepami lietuvių kalbosrieveiksmiais (atitinkamai *čia* ir *svetur*), nes tos pačios reikšmės lietuvių kalbos būdvardžiai tokio tipo dūriniams sudaryti netinka. Netinka daugiausia todėl, kad tų būdvardžių kamienai yra išvestiniai ir turi ryškiai būdvardines priesagas (žr. LKG I § 819).

Pamatinių žodžių interlingvistinės identifikacijos problema tokiais atvejais, kaip vok. *Wolkenkratzer* „dangoraižis“ < angl. *skyscraper*, rodos, neturėtų iškilti, jeigu būtų atsisakyta siauro sinonimijos supratimo. Čia labiau priimtinas platesnis sinonimijos traktavimas, juoba kad iš tikrųjų abejojama ne dėl autosemantinių žodžių reikšmės, o jų funkcijos dūrinio struktūroje tapatumo. Jeigu sinonimais laikytume „žodžius, nesutampančius tik tokiais semantiniiais požymiais, kurie tam tikrose pozicijose gali pastoviai neutralizuotis“ [Шмелев, 1973, p. 130], tai tarp vok. *Wolken* „debesys“ ir angl. *sky* „dangus“ visai nesunkiai būtų galima įžiūrėti sinoniminius ryšius, ypač atsižvelgiant į tai, kad jie tampa vadinamosios metaforinės motyvacijos dūrinių sandais.

Tačiau negalima manyti, kad sinoniminių žodžių parinkimas konvergencinio dūrinio pamatui visada yra subjektyvus, tik nuo dvikalbio (pvz., vertėjo) valios priklausomas dalykas (plg. Ефремов, 1974, p. 110). Išivių kalbos pavyzdžiai rodo, kad vadinamąjį netikslų, arba varijuojantį, kalkiavimo būdą neretai lemia pačios konverguojančios kalbos žodžių darybos dėsniai. Štai konvergenciniuose dūriniuose *miegeivis* „lunatikas, nakviša“ < angl. *sleep-*

walker (darybiškai: „kas vaikščioja per miegus“) ir *ragangaudys* „pažangių asmenų persekiotojas“ < angl. *witch hunter* (darybiškai: „kas medžioja raganas, raganų medžiotojas“) iš kelių sinonimų (plg. angl. *walk* ir liet. *eiti*, *vaikščioti*, *žingsniuoti*; angl. *hunt* ir liet. *medžioti*, *persekioti*, *gaudyti*) pamatiniais tiko tik tie žodžiai (atitinkamai *eiti* ir *gaudyti*), kurie turi paprastąjį (pirminį) kamieną, nes šio tipo lietuvių kalbos dūriniuose antrasis sandas „paprastai remiasi nepriešdėliniais pirminiais ar mišriojo tipo veiksmazodžiais“ [LKG I § 814].

Apibendrinant vadinamojo netikslaus (laisvo) kalkiavimo atvejų aptarimą, galima daryti išvadą, kad tradicinis požiūris į kalkiavimą kaip į kitos kalbos darinių mechaniską morfeminį kopijavimą dažnai verčia žiūrėti formalaus konvergencinių darinių ir jų modelių tapatumo ir visai dirbtinai užtemdo akivaizdų jų struktūrinės reikšmės bendrumą.

5. Konvergenciniai žodžių darybos tipai. Dabartinėje kalbų kontaktų teorijoje į kalkiavimą paprastai buvo žiūrima tik kaip į būdą kalbų kontaktų sąlygomis atsiradusioms leksikos spragoms užkamšyti, kaip į dvikalbio žmogaus nominacines veiklos sferą. Naujų antrinių nominacijos vienetų atsiradimu kitos kalbos įtakoje iki šiol ir buvo ribojama interferencijos sfera žodžių daryboje, o ir pats kalkiavimas laikomas vienu iš leksinės interferencijos būdų (žr., pvz., Weinreich, (1953) 1968, p. 50t.).

Tačiau darinys, kaip žinoma, „formuojamas ne vien leksiniais sumetimais, bet ir tam, kad šis vienetas atliktų sudėtingesnes ir įvairesnes gramatinės, sintaksinės ir nominacines-komunikacines funkcijas“ [Кубрякова, 1981, p. 198], o žodžių daryba yra ne vien tik kalbos žodyno turtinimo būdas, bet ir pati kalbos funkcionavimo forma. Jau Prahos funkcinės lingvistikos mokyklos koncepcijoje žodžių daryba buvo siejama „ir su sintagmine veikla, ir ne tik „naujo“ žodžio sintagminių savybių ar tik semantinių „atliepinių“ suvokimo prasme, bet ir žodžių darybos tiesioginio dalyvavimo sintagminiame procese plotmėje“ [Павлов, 1985, p. 17]. Atkreipusi dėmesį į šią žodžių darybos sistemos funkcionavimo pusę, dabartinė žodžių darybos teorija pademonstravo, kad būtent sintagminės veiklos sferoje ryškiausiai atsiskleidžia darinių savybės. Todėl, siekiant nuosekliau ir išsamiau apibūdinti kitos kalbos interferenciją žodžių darybos sistemos funkcionavimo sferoje, ir dabartinei kalbų kontaktų teorijai reikia platesnio ir gilesnio požiūrio į žodžių darybos reiškinius kalbų kontaktų sąlygomis.

Savaime aišku, kad, šitaip keliant klausimą dėl galimų interferencijos apraiškų darinių funkcionavimo sferoje, tyrinėtojo akys visų pirma krypta į tą žodžių darybos sritį, kuri glaudžiausiai susijusi su sintakse. Tai Š. Bali „transpozicijų“ [Балиц, 1955, p. 130 t.] ir E. Kurilovičiaus „sintaksinės de-

rivacijos“ [Курялович, 1962, p. 57–70] sritis, labai reguliarius ir produktyvūs transpoziciniai darybos tipai, kurie duoda apščiai vadinamųjų potencialių darinių (apie juos plačiau žr. Urbutis, 1978, p. 269t.). Kadangi čia darinys toks natūralus ir suprantamas, kad jis paprastai nesuvokiamas kaip naujadaras, o tyrinėtojas taip pat negali tiksliai pasakyti, kurie tokio pobūdžio dariniai laikytini konvergenciniais, čia galima ieškoti tik konvergencinių žodžių darybos tipų, t. y. tokių žodžių darybos tipų, kurie savo funkcinėmis savybėmis suartėja su kitos kalbos analogiškais darybos tipais. Kalbant apie interlingvistinę analogiją, veikiančią kalbų kontaktų sąlygomis, čia pirmiausia turima galvoje, kad ji remiasi ne individualia darybos, arba struktūrine, reikšme, o kategorine darybos, ar struktūrine, reikšme.

Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje ypač į akis krinta dabartinei lietuvių kalbai nebūdingas priesagos *-imas/-ymas* veiksmožodžių abstraktų vartojimas. Nusiziūrint į anglų kalbos analogiškų transpozicinių darybos tipų žodžių funkcijas, jie ypač dažnai realizuojami veiksmožodžių junginiuose su daiktavardžiu (pvz.: netolimoje ateityje padarys *sprendimą*. prieš posėdį turėsime *pasivaišinimą*. ... greitai padarys *nusileidimų* derybose. Laiko intensyvius *pasitarimus* ...). Šio produktyvaus transpozicinio darybos tipo žodžių funkcinis plėtojimas konvergencijos linkme rodo, kad lietuvių ir anglų kalbų kontaktų sąlygomis priesagos *-imas/-ymas* veiksmožodžių abstraktų tipas tampa konvergenciniu. Apščiai konvergencinių potencialių darinių išėivių kalboje duoda ir priesagos *-inis* būdvardžiai bei priesagos *-(in)iai* prieveiksmiai (žr. Pažūsis, 1979). Konvergencinių potencialių darinių sąvokos apimties labai nesiaurinant, nesunku būtų tokių darinių gerokai rasti, pavyzdžiui, pasidomėjus priesagų *-tojas*, *-a/-ėjas*, *-a* veikėjų pavadinimais (pvz.: Bombos *padėjėjas* nesusektas. *Žudytojų* motyvai tebėra neišaiškinti), kurių funkcinį aktyvumą sąlygoja anglų kalbos tos pačios kategorijos reikšmės priesagos *-er* vediniai.

CONVERGENT WORD-FORMATION

SUMMARY

The present paper is an attempt to treat the form of interference, generally called loan translation, as convergent word-formation, i.e. as the natural process of word-formation based on the interlinguistic analogy of the word-formative, or structural, meaning of derivatives and compounds (and even phrases) of the languages in contact. This new approach becomes particularly rewarding when we deal with loan translations (derivatives and compounds) which are traditionally considered to be not loan translation proper and when we attempt to reveal the whole scope of interference in word-formative processes. The analysis is based on the widely cited examples and those elicited from the speech of Lithuanian immigrants in America (USA and Canada).

LITERATŪRA

- Betz, 1939. — Betz W. Zur Erforschung des „inneren Lehnguts“ // 5th Intern. Congr. of Linguists: Responses au questionnaire. Brugge, 1939. P. 33–35.
- Betz, 1949. — Betz W. Deutsch und Lateinisch; die Lehnbildungen der althochdeutschen Benediktinerregel. Bonn, 1949.
- Bloomfield, 1935. — Bloomfield L. Language. L., 1935.
- Einführung, 1980. — Einführung in die Grundfragen der Sprachwissenschaft. Leipzig, 1980.
- Girdenis, Žulys, 1973. — Girdenis A., Žulys V. [Rec.] Lietuvių kalbos gramatika. T. 1–2. V., 1965–1971 // Baltistica. 1973. T. 9. P. 203–214.
- Golovinas, 1982. — Golovinas B. Kalbotyros įvadas. V., 1982.
- Haugen, (1953) 1969. — Haugen E. The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behavior. Bloomington; London: Indiana Univ. Press, 1969.
- Haugen, 1956 — Haugen E. Review of „Lehnbildungen und Lehnbedeutungen im Altenglischen“ by H. Gneuss // Language. October-December, 1956. Vol. 32, N 4 (Part I).
- Jakaitienė, 1980. — Jakaitienė E. Lietuvių kalbos leksikologija. V., 1980.
- LKG I — Lietuvių kalbos gramatika. T. 1. Fonetika ir morfologija (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis, įvardis). V., 1965.
- Lyons, 1981. — Lyons J. Language and Linguistics: An Introduction. Cambridge University Press, 1981.
- Marchand, 1969. — Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. München, 1969.
- Palionis, 1985. — Palionis J. Kalbos mokslo pradmenys. V., 1985.
- Paulauskienė, Tarvydaitė, 1986. — Paulauskienė A., Tarvydaitė D. Gramatikos normos ir dabartinė vartosenė. K.: Šviesa, 1986.
- Pažūsis, 1979. — Pažūsis L. Priesagos *-inis* būdvardžių ir priesagos *-in(iai)* pricveiksmių aktyvizacija Šiaurės Amerikos lietuvių kalboje // Kalbotyra. 1979. T. 30(1). P. 70–77.
- Quirk et al., 1972. — Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. A Grammar of Contemporary English. Longman, 1972.
- Reformatskis, 1963. — Reformatskis A. Kalbotyros įvadas. V., 1963.
- Urbutis, 1978. — Urbutis V. Žodžių darybos teorija. V., 1978.
- Weinreich, (1953) 1968. — Weinreich U. Languages in Contact: Findings and Problems. Mouton, 1968.
- Амбразас, 1969 — Амбразас В. Литовский язык и взаимодействие языков // Взаимодействие и взаимообогащение языков народов СССР. М., 1969. С. 156–160.
- Балли, 1955 — Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка. М., 1955.
- Виве, Дарбельне, 1978 — Виве Ж.-П., Дарбельне Ж. Технические способы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М., 1978. С. 157–167.
- Гавранек, 1972 — Гавранек Р. К проблематике смешения языков // Новое в лингвистике. Вып. 6: Языковые контакты. М., 1972. С. 94–111.
- Глемжене, 1976 — Глемжене А. Калькирование как вид лексической интерференции // Вопросы языковой структуры (исследования по романо-германской филологии). Киев, 1976. С. 58–64.
- Дорошевский, 1973 — Дорошевский В. Элементы лексикологии и семиотики. М., 1973.

Ефремов, 1974 – Ефремов Л. П. Основы теории лексического калькирования: Уч. пособие. Алма-Ата, 1974.

Жлуктенко, 1974 – Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия. Киев, 1974.

Иванова, 1971 – Иванова И. П. О нулевой морфеме в флективных и аналитических языках // Исследования по английской филологии. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та. 1971. Сб. 4. С. 3–7.

Иванова, 1973 – Иванова И. П. Морфемный статус нулевой морфемы // Philologica. Исследования по языку и литературе. Памяти акад. В. М. Жирмунского. Л., 1973. С. 163–168.

Королева, 1979 – Королева М. Р. Использование сопоставительного метода при исследовании калькирования // Вестн. Киевск. ун-та. Романо-германская филология. 1979. Вып. 13. С. 64–67.

Кубрякова, 1980 – Кубрякова Е. С. Семантика производного слова // Аспекты семантических исследований. М., 1980. С. 82–155.

Кубрякова, 1981 – Кубрякова Е. С. Типы языковых значений. Семантика производного слова. М., 1981.

Курилович, 1962 – Курилович Е. Очерки по лингвистике. М., 1962.

Мешков, 1976 – Мешков О. Д. Словообразование современного английского языка. М., 1976.

Наркевич, 1973 – Наркевич И. Ф. Калькирование слова русского происхождения в современном немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. Ростов н/Д., 1973.

Павлов, 1985 – Павлов В. М. Понятие лексемы и проблема отношений синтаксиса и словообразования. Л., 1985.

Семчинський, 1974 – Семчинський С. В. Семантична інтерференція мов. Київ, 1974.

Сергеева, 1979 – Сергеева Л. И. К вопросу о лингвистической сущности калькирования // Вестн. Киевск. ун-та. Романо-германская филология. 1979. Вып. 13. С. 74–77.

Тер-Минасова, 1980 – Тер-Минасова С. Г. Синтагматика речи: эвристика. М., 1980.

Шмелев, 1973 – Шмелев А. Н. Проблемы семантического анализа лексики. М., 1973.

Ярцева, 1969 – Ярцева В. Н. Структурно-семантические кальки в условиях двуязычия // Тез. науч. конф., посвящ. проблеме двуязычия и многоязычия. М., 1969. С. 21–22.